

Barnet och den digitala miljön: om barns digitala rättigheter

Carolina Martinez och Ulrika Sjöberg

Inledning

Detta kapitel handlar om barns rätt till information och yttrandefrihet. Denna rättighet slås fast i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna samt i barnkonventionen. I artikel 19 i den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna kan vi läsa följande: ”Var och en har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet att utan ingripande hysa åsikter samt söka, ta emot och sprida information och idéer med hjälp av alla uttrycksmedel och oberoende av gränser” (FN, 1948: 7). I barnkonventionen (FN, 1989) uttrycks barns rättigheter till information och yttrandefrihet på liknande sätt, där artiklarna 13 och 17 säger följande:

Barnet ska ha rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet att oberoende av territoriella gränser söka, ta emot och sprida information och tankar av alla slag, i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat uttrycksmedel som barnet väljer.

Konventionsstaterna erkänner den viktiga uppgift som massmedier utför och ska säkerställa att barnet har tillgång till information och material från olika nationella och internationella källor, särskilt sådant som syftar till att främja dess sociala, andliga och moraliska välmående samt fysiska och psykiska hälsa.

I barnkonventionen ses barn som rättighetsbärare (FN, 1989). Barnkonventionen lyfter att barn (0–18 år) behöver särskild omvårdnad och stöd av vuxna, men samtidigt att barn ska ges egenmakt och självansvar i en takt lämplig utifrån barnets mognad och behov (FN, 1989). Barns rätt till information och yttrandefrihet är en viktig förutsättning för barns rätt till deltagande i samhället. Samtidigt ska barn, enligt rätten till liv och utveckling, skyddas från skadlig information (FN, 1989).

Barns rätt till information och yttrandefrihet gäller även i den digitala miljön. År 2021 publicerade FN:s barnrättskommitté *Allmän kommentar 25 om barnets rättigheter i relation till den digitala miljön* (FN, 2021), som vi härfter refererar till som Allmän kommentar 25. Det är ett 21 sidor långt dokument som förtydligar yttrandefriheten och informationsfriheten och som lyfter fram både möjligheter och risker med digital teknik för barn. Att såväl möjligheter som risker lyfts fram kan förstås mot bakgrund av att experter på området barn och digitala medier deltog i framtagandet av Allmän kommentar 25 (Livingstone m.fl., 2024). Allmänna kommentarer utfärdas av FN:s barnrättskommitté för att ge stater rekommendationer om hur de bör agera i förhållande till viktiga områden som rör barns liv och rättigheter. Dessa kommentarer är dock inte rättsligt bindande.

Barns rätt till information och yttrandefrihet i relation till digitala miljöer är dock omtvistad. Såväl i Sverige som internationellt dominerar en riskdiskurs den offentliga debatten om barn och digitala medier, inte minst gällande skärmtid. Riskdiskursen bygger på en längre historisk tradition av oro kring hur barn påverkas av nya medier, som ibland benämns som ”moralpanik” av medieförespråkarna (Martínez, 2016). Det finns flera exempel på hur politiker och myndigheter i Sverige de senaste åren har försökt begränsa barns tillgång till digitala miljöer. Barnsynen som framträder får oftast en ensidig slagsida mot att framställa barn som sårbara, bristfälliga och i behov av beskydd. Ett exempel är revideringar av förskolans läroplan som syftar till att göra förskolan skärmfri (Regeringskansliet, 2025). Ett annat exempel är Folkhälsomyndighetens rapport *Rekommendationer för barns och ungas digitala medieanvändning* som framför allt fokuserar på digitala mediers negativa effekter på barns fysiska och psykiska hälsa (Folkhälsomyndigheten, 2024).

Svensk och internationell medieforskning belyser vikten av ett mer nyanserat förhållningssätt till barn och medier: att visa på en komplexitet av möjligheter och risker (Livingstone och Third, 2017). Möjligheterna med digitala medier kopplat till lärande, delaktighet i samhället och meningsfull fritid riskerar att hamna i bakgrunden i samhällsdebatten och därmed begränsa barns informations- och yttrandefrihet.

Vi menar att barnets rättigheter alltför sällan lyfts fram i den allmänna debatten om barns användning av digitala medier. Allmän kommentar 25 kan ses som ett viktigt verktyg för att lyfta barns rättigheter i relation till den digitala miljön, och kan användas för att nyansera synen på risker och möjligheter. Med fokus på barnets rättigheter blir även frågan om skyldighetsbärare central, det vill säga att offentlig verksamhet och näringsliv ska ta sitt ansvar för att rättigheterna säkerställs (FN, 2021).

Även om Allmän kommentar 25 utgör ett viktigt dokument för att lyfta barns digitala rättigheter är det viktigt att titta närmare på dess språkliga konstruktion. Språket är ett redskap för att utöva och upprätthålla makt. Genom exempelvis ordval och sättet vi formulerar oss på kan vi påverka hur andra tänker, känner och agerar.

Det här kapitlets syfte är att genom en kritisk textanalys studera hur Allmän kommentar 25 konstruerar bilden av barnet och den digitala miljön. Analysen grundas i

en socialkonstruktivistisk syn på språket som går bortom det uppenbara, att det uttryckta skulle vara en entydig referens till verkligheten. Språket är en social konstruktion formad av historisk och kulturell specificitet (Barlebo Wenneberg, 2001). Det är genom språket och dess nyanser – tillsammans med specifika värderingar och normer – som föreställningar om barn och digitala miljöer skapas och som i sin tur kan forma förhållningssätt och handlingar (Gee, 1999), till exempel hur vuxna reglerar barns tillgång till digital teknik. Med betoning på språkets viktiga roll utgår vår analys från positioneringsteori, vilken belyser hur aktörer språkligt positionerar sig själva och andra i olika sociala kontexter (van Langenhove och Harré, 1999). Följande frågeställning vägleder analysen: Hur positionerar Allmän kommentar 25 barnet och den digitala miljön i relation till risker och möjligheter, och hur ser positioneringen ut i relation till olika grupper av barn?

Vår textanalytiska studie knyter an till tidigare studier inom medieforskning om hur barn representeras i mediepolicy. Studier i detta fält fokuserar på olika kulturella kontexter och policyområden. Ett exempel är Himma-Kadakas och Tenor (2023) som studerar hur barn positioneras i svensk och estnisk policy för hur journalister ska arbeta med barn som nyhetskällor, och visar att barn främst positioneras som offer. Ett annat exempel är Njagi (2023) som studerar hur barn och internet konstrueras i policy i Ghana och Kenya, och visar hur en riskdiskurs dominerar där särskilt flickor positioneras som offer. Studier om hur olika barnsyner konstrueras är också ett genomgående tema i den barndoms-sociologiska forskningen. Ett klassiskt exempel är *Theorizing Childhood* (1998) av Allison James, Chris Jenks och Alan Prout, där författarna presenterar olika synsätt på barn som har florerat i samhället genom tiderna, som ”det onda barnet”, ”det oskyldiga barnet” och ”det omedvetna barnet”. En viktig utgångspunkt i den barndoms-sociologiska forskningen är att barn och barndom är socialt konstruerade, och att hur vuxna positionerar barn varierar beroende på tid, kulturell kontext och sociala sammanhang.

Positioneringsteori

För att analysera konstruktionen av barn och den digitala miljön i Allmän kommentar 25 används positioneringsteori som utgår från ett socialkonstruktivistiskt perspektiv. Teorin riktar sin uppmärksamhet mot hur människor, genom språket, positionerar sig själva och andra i olika sociala situationer (van Langenhove och Harré, 1999). Genom positionering ges personer olika attribut och roller, till exempel dominant eller undergiven i en maktställning. Människors identiteter konstrueras alltså genom språklig positionering (van Langenhove och Harré, 1999). Det är inte enbart den person som positioneras som tillskrivs vissa identiteter, utan även den som positionerar skapar en viss bild av sig själv.

Studier av positionering kan ske i olika kontexter, på olika nivåer (lokal nivå eller makronivå) och kan behandla både tal och skrift. Positionering som sker på en lokal nivå fokuserar på konversationer mellan människor som delar tid och rum, medan positionering som sker på en makronivå fokuserar på institutionella praktiker och samhälllig retorik (van Langenhove och Harré, 1999). Vår textanalys fokuserar på positionering som sker på makronivån och i samhälllig retorik, eftersom Allmän kommentar 25 riktar sig till olika aktörer, inklusive konventionsstater och företag, samt barn, vårdnadshavare och lärare i olika länder. I analysen gör vi en närläsning av hur språkbruket, till exempel genom olika grammatiska konstruktioner och val av attribut, positionerar barn i relation till den digitala miljön (se vidare avsnitt om metod).

En viktig utgångspunkt är att positionering alltid sker inom en specifik så kallad moralisk ordning, i vilken människor har olika rättigheter och skyldigheter att agera och tala (van Langenhove och Harré, 1999). Den moraliska ordningen kan således ses som den normativa och situerade aspekten av den sociala ordningen. På så sätt är inte möjligheterna till positionering jämligt fördelade, utan bestäms ofta av den specifika sociala situationen och den moraliska ordningen som den utgörs av. I relation till Allmän kommentar 25 menar vi att möjligheterna till positionering är ojämnt fördelad eftersom det är FN:s barnrättskommitté som har rätten att uttala sig om barns rättigheter genom kommentaren. Även om barnrättskommittén har vissa skyldigheter enligt barnkonventionen, som att inhämta barns perspektiv och erfarenheter, är det i slutändan vuxna som bestämmer hur barns röster ska representeras i kommentaren. Därmed är det vuxna som innehar maktpositionen att positionera barn och den digitala miljön i Allmän kommentar 25.

Inom positioneringsteori lyfts att positionering kan utmanas i sociala situationer, när en person till exempel inte accepterar, ifrågasätter eller utmanar en given position. Detta kallas andra ordningens positionering (van Langenhove och Harré, 1999).

Metod: Textanalys

Textanalys är en metod som används för att undersöka och tolka texters språk, deras struktur, innehåll och mening. Textanalys bidrar till att synliggöra underliggande betydelser och den möjliga påverkan som texter har på läsare och även på samhället i stort (Boréus och Bergström, 2018). Analysen i detta kapitel har sitt fokus på första ordningens positionering (van Langenhove och Harré, 1999), det vill säga hur FN:s barnrättskommitté positionerar barn och digitala medier. För att fånga andra ordningens positionering, hur barn eventuellt utmanar positioneringen av barn och den digitala miljön i Allmän kommentar 25, hade andra metoder varit nödvändiga, till exempel intervjustudier med barn.

Textanalysen har genomförts i två steg. I steg ett gjordes en närläsning av Allmän kommentar 25 för att identifiera huvudsakliga teman kopplat till risker och möjligheter med den digitala miljön för barn som lyfts fram i texten. Vad som ses som risker respektive möjligheter är tydligt framskrivet i kommentaren genom ordval som ”unik möjlighet”, ”betydande möjlighet” och ”risk”. Genom denna tematiska analys identifierade vi fem övergripande möjligheter och fem övergripande risker. Vi granskade även hur dessa olika teman lyftes fram i texten, och fokuserade här på huruvida det är risker eller möjligheter som nämns först i textens olika avsnitt.

I steg två gjorde vi en närläsning av hur barn och den digitala miljön positioneras i relation till våra identifierade huvudteman kopplat till möjligheter respektive risker. Närläsningen fokuserade på olika aspekter av språket:

- a. hur barn och digitala medier framträder i satsleden (till exempel subjekt och objekt)
- b. hur barn tillskrivs olika attribut
- c. hur olika grupper av barn lyfts fram i texten
- d. hur andra aktörer, såsom föräldrar och företag, ges utrymme i texten
- e. hur barns perspektiv lyfts fram genom direkta citat och indirekta citat (där det som barn har sagt återges med andra ord).

Användningen av citat från barn i Allmän kommentar 25 kan å ena sidan tolkas som vuxnas positionering av barn, eftersom citaten aktivt har valts ut från ett stort underlag av material. Materialet är baserat på en global konsultation med barn och unga i åldern 9–22 år (totalt 709 barn i 27 länder) som gjordes i framtagandet av Allmän kommentar 25 och som finns beskriven i rapporten *Our rights in a digital world* (5Rights Foundation, 2021). Å andra sidan kan citaten också ses som en aktiv positionering av barnen själva, eftersom det är barn som uttalar sig.

Ovannämnda rapport, *Our rights in a digital world* (5Rights Foundation, 2021), har använts som kompletterande material i vår studie för att kunna bedöma vilka citat, från vilka åldersgrupper, som har valts ut till att ingå i Allmän kommentar 25.

Resultat

Studiens resultat presenteras i relation till två huvudteman: möjligheter i den digitala miljön och risker i den digitala miljön. I analysen finns genomgående citat från Allmän kommentar 25. Ord markerade i fetstil i citaten är konstruktioner som vi vill lyfta fram av analytiska skäl och är således inte fetstilsmarkerade i Allmän kommentar 25.

Huvudtema 1: Möjligheter i den digitala miljön

De huvudsakliga möjligheter i den digitala miljön som lyfts fram i Allmän kommentar 25 är tillgång till information, yttrandefrihet och deltagande, relationsskapande och identitetsutveckling, tillgång till utbildning samt kultur, fritid och lek (se tabell 1, sid. 104).

Möjligheterna lyfts oftast fram först i varje huvudavsnitt genom hela kommentaren, medan riskerna nämns i andra hand. Karakteristiskt för hur möjligheter framträder i texten är också att det främst är i relation till dessa som direkta och indirekta citat från den globala konsultationen med barn lyfts fram. I Allmän kommentar 25 finns elva direkta och indirekta citat från barn spridda i texten som fokuserar på möjligheter. Till skillnad från detta finns enbart tre direkta citat från barn i texten som fokuserar på risker, och dessa finns samlade i inledningen. Att genomgående lyfta möjligheterna i den digitala miljön först samt att knyta barns röster till dessa kan tolkas som ett sätt att ge möjligheter en särskilt framträdande position i texten och på det sättet motverka att den samhälleliga riskdiskursen präglar dokumentet.

Positionering av barn i relation till möjligheter i den digitala miljön

I Allmän kommentar 25 positioneras barn som aktiva rättighetsbärare som har rätt att delta i den digitala miljön och genom den också i samhällslivet. Vid en närläsning av hur denna positionering konstrueras blir det tydligt att barns aktörskap inte i första hand beror på barnens egna val, utan på att barn främst blir givna möjligheter till aktörskap i den digitala miljön. Det är framför allt tekniken i sig som skrivs fram som aktör, som under särskilda omständigheter skapar möjligheter för barns aktörskap och deltagande i olika sociala kontexter. Dessa sociala kontexter inkluderar allt från den personliga sfären med vänner och familj till en vidare lokal och global samhällskontext. Det går således att tala om två nivåer av agens i texten: första ledets aktörskap (tekniken) och andra ledets aktörskap (barn). Denna språkliga konstruktion får en extra dimension av komplexitet när citat från barn används. Dessa citat kan även ses som barns egen positionering. Detta kan tolkas som att både författarna av Allmän kommentar 25 och barnen själva positionerar tekniken i första ledets aktörskap.

I relation till möjligheterna information, yttrandefrihet och deltagande står till exempel följande:

De barn som rådfrågats inför denna allmänna kommentar berättade att digital teknik hade avgörande betydelse för deras aktuella tillvaro och framtid: 'Genom digital teknik kan vi få information från hela världen'. (s. 1)

Barnen berättade att den digitala miljön gav dem ytterst viktiga möjligheter att göra sina röster hörda i frågor som berörde dem. Användning av digital teknik kan bidra till att göra barn delaktiga på lokal, nationell och internationell nivå. (s. 3).

I det första citatet positioneras tekniken som aktör och barn som mottagare av möjligheter. Det är tekniken som har "avgörande betydelse" och som ger information. Först i andra ledet positioneras barn som aktörer, i detta fall som aktörer på en global arena. I det andra citatet positioneras också tekniken som aktör i första ledet och som skapare av barns aktörskap genom formuleringen "den digitala miljön gav dem [...]". I den sista meningen kommer barns agens tydligare i fokus genom att "användning" läggs till: "Användning av digital teknik kan bidra till att göra [...]".

I relation till möjligheterna sociala relationer och identitetsskapande kan vi läsa:

De barn som rådfrågats inför denna allmänna kommentar berättade att digital teknik hade avgörande betydelse för deras aktuella tillvaro och framtid: [...] '[Digital teknik] har fått mig att lära känna viktiga perspektiv på hur jag identifierar mig'. (s. 1)

Den digitala miljön kan möjliggöra för barn att utforma sina sociala, religiösa, kulturella, etniska, sexuella och politiska identiteter samt att delta i därmed förknippade samfund och i allmänna forum för överläggningar, kulturutbyte, social sammanhållning och mångfald. Barn berättade att den digitala miljön försåg dem med uppskattade möjligheter att träffas, utbyta och diskutera med likasinnade, beslutsfattare och andra som delade deras intressen". (s. 11)

Här kan vi också tydligt se hur aktörskap skrivs fram i två led där tekniken är det som skapar möjligheterna för barn, som barn sedan agerar utifrån. Det är alltså inte barns kunskaper, erfarenheter och färdigheter som primärt formar möjligheterna, utan teknikens egenskaper. Textens användning av aktörskap i två led skapar inte en dikotomi mellan aktiv och kompetent (teknik) och passiv och inkompetent (barn). Man kan snarare se det som att det finns olika grader av aktivitet och kompetens, där barns agens framstår som svagare än teknikens. Barn positioneras visserligen som aktiva och kompetenta medieanvändare i relation till möjligheterna, men genom att tekniken ges en starkare aktörsposition framstår konstruktionen om det kompetenta barnet svagare än om barnet hade positionerats som aktörer i det första ledet.

Olika grupperingar av vuxna och institutioner positioneras också som aktörer i texten. FN:s barnrättskommitté är den aktör som uttalar sig om vad som ska göras och uppmanar andra aktörer att agera. Det är framför allt "konventionsstaterna" som ska agera för att realisera möjligheterna samt minimera riskerna i den digitala miljön, och ska se till att andra aktörer tar ansvar och får utbildning, såsom företag, leverantörer, föräldrar och pedagoger. Barn positioneras i några sammanhang som betydelsefulla deltagare för att bidra i samarbete med andra aktörer till skapandet av en god digital miljö där möjligheterna främjas:

Vid framtagande av lagstiftning, politiska beslut, program, tjänster och utbildning om barns rättigheter i relation till den digitala miljön bör konventionsstaterna göra alla barn delaktiga, lyssna på deras behov och ta vederbörlig hänsyn till deras åsikter. De bör se till att leverantörer av digitala tjänster aktivt involverar barn, etablerar adekvata skyddsåtgärder och tar hänsyn till deras åsikter när de utvecklar produkter och tjänster. (s. 3)

I citatet kan vi se att barn även i detta fall positioneras som aktörer i andra ledet – de blir givna agens. Det är vuxna som är aktörer i första ledet och som ska ”göra alla barn delaktiga” och aktivt involvera barn. Barns delaktighet skrivs fram i en objektposition, trots att barns delaktighet handlar om att barn agerar i en subjektposition. Denna positionering kan förstås i relation till syftet med Allmän kommentar 25: att vända sig till och vägleda konventionsstater i arbetet med att tillgodose barns rättigheter, inklusive rätten till delaktighet.

Barn positioneras med andra ord som kompetenta aktörer i relation till möjligheterna, men både tekniken och vuxna positioneras i högre grad som aktiva och kompetenta. Detta visar hur det primärt är andra aktörer än barn som har företräde i den moraliska ordningen – det vill säga har positionen att uttala sig och agera (van Langenhove och Harré, 1999). I kontrast till detta finns det ett retoriskt grepp i texten som positionerar barn som primära aktörer, genom att ge barn ett förstahandsperspektiv och positionen att tala utifrån ett jag- och ett vi-perspektiv – vilket ingen av de vuxna aktörerna tillåts i texten. Detta kan tolkas som att ett sätt att balansera den moraliska ordningen i dokumentet där annars de vuxna aktörerna har företräde, genom att ge barn en tydligare position att tala och agera. Direkta och indirekta citat från barn finns genomgående i texten och används främst i relation till möjligheterna i den digitala miljön. Allmän kommentar 25 inleds med några av dessa:

1. De barn som rådfrågats inför denna allmänna kommentar berättade att digital teknik hade avgörande betydelse för deras aktuella tillvaro och framtid: ”Genom digital teknik kan vi få information från hela världen”; ”[Digital teknik] har fått mig att lära känna viktiga perspektiv på hur jag identifierar mig”; ”När man är ledsen kan internet hjälpa en att se någonting som bringar glädje”. (s. 1)

Även om barnen i citaten framträder med personliga perspektiv är barnen anonyma och framstår därmed som en allmängiltig röst som representerar alla barn. I citatet ovan ser vi även igen hur digital teknik är det som driver och skapar möjligheter.

Positionering av olika grupper av barn

I Allmän kommentar 25 finns inga uppgifter om de barn som citeras vad gäller ålder, kön eller nationalitet. Det finns däremot i rapporten *Our rights in a digital world* (5Rights Foundation, 2021). En jämförelse mellan Allmän kommentar 25 och rapporten ger därmed en inblick i vilka barnröster som har valts ut för att representeras i den allmänna

kommentaren. Dessa barnröster positioneras alltså som allmängiltiga i texten, men genom att läsa rapporten framgår det att de barn som citeras direkt i Allmän kommentar 25 är 13 år eller äldre. Som nämnts ovan var det enbart barn från nio år och uppåt som deltog i den globala konsultationen, vilket visar att yngre barn exkluderas från Allmän kommentar 25. Bakom texten gömmer sig således en asymmetrisk positionering (van Langenhove och Harré, 1999), där det är de äldre barnen, framför allt tonåringar, som erbjuds en aktörposition.

Även om möjligheter främst relateras till barn i allmänhet utan att specificera gruppstillhörighet lyfter texten även vissa grupper av barn som kan gynnas extra av den digitala tekniken, och som därmed blir givna aktörskap. Det gäller främst barn med funktionsnedsättningar:

Den digitala miljön skapar nya möjligheter för barn med funktionsnedsättningar att engagera sig i sociala relationer med andra i liknande situationer, att få tillgång till information och att delta i offentliga beslutsprocesser. (s. 15)

Här kan vi återigen se hur den digitala miljön positioneras som aktör, som kan ge barn möjligheter för aktörskap. Barnen blir aktörer i andra ledet genom skapandet av sociala relationer och genom att delta i beslutsprocesser. Formuleringen i citatet ovan om att barn med funktionsnedsättningar gynnas extra av digital teknik i sociala relationer med andra i liknande situationer kan även problematiseras. Här sker en andrafiering genom ordvalet ”liknande situationer” snarare än att tala om dessa barns möjlighet att kommunicera med vem som helst, oavsett sin funktionsnedsättning.

Andra grupper av barn som nämns i Allmän kommentar 25 är barn i utsatta och missgynnade situationer samt barn som inte kan närvara fysiskt i skolan. Även här positioneras barn som aktörer i andra ledet: ”För barn i missgynnade eller utsatta situationer kan teknik som underlättar interaktion med andra som har gemensamma erfarenheter hjälpa dem att uttrycka sig” (s. 10).

Förutom barn i olika livssituationer positioneras barn också i relation till ålder. Som nämnts tidigare lyfts äldre barn fram genom citat, men ett åldersperspektiv framträder även genom att de yngsta barnen nämns i texten. Allmän kommentar 25 råder till extra försiktighet i användning av digital teknik i relation till de yngsta barnen, vilket då även inbegriper användning av teknikens möjligheter:

Konventionsstaterna bör särskilt uppmärksamma effekterna av teknik under livets tidigaste skede, när hjärnan är som mest formbar, och den sociala miljön, i synnerhet relationer med föräldrar och omvårdare, är avgörande för att forma barnets kognitiva, emotionella och sociala utveckling. Under tidiga år kan försiktighetsåtgärder krävas, beroende på teknikens utformning, ändamål och användningsområden. (s. 3)

I citatet nämns ”livets tidigaste skede” och under ”tidiga år”, men exakta åldrar specificeras inte. Det är dock de yngsta barnen som positioneras som mest känsliga och

i behov av försiktighetsåtgärder. Ett särskilt avstånd mellan barnet och tekniken skrivs alltså fram i texten i relation till de allra yngsta. Detta avstånd återspeglas i användningen av citat från barn där det också är de yngsta som inte framträder med sina perspektiv på tekniken.

Ett åldersperspektiv lyfts också fram i texten i relation till digitalt innehåll och information:

Konventionsstaterna bör tillhandahålla och stödja upprättandet av åldersanpassat digitalt innehåll för barn som stärker deras egenmakt, i samklang med barns förmågor under utveckling, och se till att barn får tillgång till ett brett spektrum av information, såsom information från offentliga organ, om kultur, sport, konst, hälsa, medborgarfrågor, politik och barns rättigheter. (s. 9).

Det är relationen mellan mediet och barnets ålder som formar möjligheterna samt att barnet positioneras i förhållande till samhället i stort. Citatet lyfter även fram att ”åldersanpassat digitalt innehåll” stärker barns ”egenmakt”. Här framträder också en syn på barn som varande under utveckling, samt barndom som en transportsträcka, snarare än ett fokus på barn som varande här och nu (James, Jenks och Prout, 1998).

Huvudtema 2: Risker i den digitala miljön

De huvudsakliga risker som lyfts fram i Allmän kommentar 25 är skadligt innehåll, våld och övergrepp, reklam och marknadsföring, insamling av personuppgifter och automatiserade processer (se tabell 2, sid. 105).

Även om risker har en framträdande plats i texten nämns oftast riskerna efter att möjligheterna har lyfts fram. Samtidigt som riskerna, i relation till möjligheterna, i vissa avseenden får en nedtonad position är de partier som fokuserar på risker ofta mer detaljerat med specifika risker:

Risker kopplade till innehåll, kontakt, beteende och manipulation omfattar bland annat våldsamt och sexuellt material, näthat och -hot, trakasserier, hasardspel, utnyttjande och övergrepp, inklusive sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp, samt främjande av eller uppmuntran till självmord eller livshotande aktiviteter, exempelvis från brottslingar eller väpnade grupper stämplade som terrorister eller våldbejakande extremister. (s. 3)

Genom detaljerade beskrivningar av risker målas en hotfull bild av den digitala miljön upp. Det retoriska greppet att konsekvent nämna möjligheterna först och att knyta barns röster till möjligheterna kan ses som ett sätt att balansera risker och möjligheter, och att motverka en riskdiskurs som annars ofta dominerar temat barn och medier.

Positionering av barn i relation till risker

I relation till de huvudsakliga riskerna i den digitala miljön positioneras barn genomgående som rättighetsbärare som är i behov av beskydd: ”Konventionsstaterna bör vidta alla lämpliga åtgärder för att skydda barn från det som hotar deras rätt till liv, överlevnad och utveckling” (s. 3). Vuxna, främst ”konventionsstaten”, positioneras i aktörsrollen och den som ska skydda barn. Konventionsstaten är även den aktör som ska se till att andra vuxna aktörer såsom näringslivet skyddar barn:

Företagen ska respektera barns rättigheter samt förebygga och åtgärda kränkningar av deras rättigheter i relation till den digitala miljön. Konventionsstaterna är skyldiga att sörja för att näringslivet tar detta ansvar. (s. 6)

Allmän kommentar 25 lyfter med andra ord genomgående fram barns behov av beskydd, vilket positionerar barn i en passiv mottagarroll. Implicit positionerar detta barn som sårbara, även om den typen av attribut sällan explicit nämns i texten. Ett undantag finns, där barn explicit benämns som sårbara:

I samband med kränkningar i den digitala miljön bör de korrigerande mekanismerna ta hänsyn till barns sårbarhet och behovet av snabbhet för att stoppa pågående och förebygga framtida skador” (s. 8).

I analysen av den digitala miljöns möjligheter positioneras tekniken ofta som den primära och drivande aktören. Vad gäller riskerna är tekniken inte på ett lika tydligt sätt positionerad som aktör – och därmed orsak – till riskerna. Olika kategorier av vuxna skrivs i stället fram som förövare:

Sexualförbrytare kan använda digital teknik för att söka kontakt med barn i sexuella syften och delta i nätbaserade sexuella övergrepp mot barn, exempelvis via videoströmning i realtid, produktion och spridning av material med sexuella övergrepp mot barn och genom sexuell utpressning. (s. 14)

När tekniken nämns uttrycks ett eventuellt orsakssamband mellan teknik och risk i vaga ordalag:

Den digitala miljön kan innehålla könsstereotyp, diskriminerande, rasistiskt, våldsamt, pornografiskt och exploaterande material, liksom falska narrativ [...]. (s. 9)

När barn uttrycker sina politiska eller andra åsikter och identiteter i den digitala miljön kan det leda till kritik, fientlighet, hot eller bestraffning. Konventionsstaterna bör skydda barn från näthat och -hot, censur, dataintrång och digital övervakning. (s. 10)

Som vi kan se i dessa citat används formuleringar som ”kan innehålla” och ”kan leda till”. Att inte positionera tekniken på ett tydligt sätt som aktör kan också vara ett sätt att tona ner riskerna som ett faktum, en konsekvens av tekniken, för att visa på möjligheterna att förändra problematiska aspekter i den digitala miljön.

Som tidigare konstaterats positioneras barn sällan som aktörer i relation till risker. Att barns perspektiv, genom direkta eller indirekta citat, används mindre i relation till risker än till möjligheter förstärker detta intryck. Vid närmare granskning av de citat från barn som fokuserar på risker framträder dock en mer nyanserad bild. Det är enbart i dessa citat som barn utkräver något av vuxenvärlden i Allmän kommentar 25:

Vid diskussionerna uttryckte barnen att den digitala miljön bör stödja, främja och skydda deras engagemang, så att det kan ske på ett säkert och rättvist sätt: ”Vi skulle vilja att myndigheter, teknikföretag och lärare hjälper oss hantera opålitlig information på internet.”; ”Jag skulle vilja veta klart och tydligt vad som egentligen händer med uppgifter om mig [...] Varför ska de samlas in? Hur samlas de in?”; ”Jag är [...] oroad över att mina uppgifter sprids.” (s. 1)

Genom dessa citat och användningen av ett jag-perspektiv positioneras barn som primära aktörer, vilka har den moraliska rätten att utkräva information och utbildning av vuxenvärlden, som i sin tur positioneras som skyldiga att åstadkomma detta. Att citaten fokuserar på just information och lärande i relation till risker ger också intrycket att riskerna kan hanteras, vilket bidrar till att balansera bilden av risker och möjligheter. På detta sätt har texten från kommentaren ovan ett slags performativ funktion (Bourdieu och Thompson, 1991, s. 223), det vill säga att verka för förändring och inte acceptera närvaron av risker i den digitala miljön. Värt att notera är att även citaten från barn i förhållande till risker enbart är från tonåringar.

Positionering av olika grupper av barn

Allmän kommentar 25 lyfter fram några grupper av barn som extra sårbara i relation till risker i den digitala miljön. Som vi såg ovan finns ett tydligt åldersperspektiv där de yngsta barnen positioneras som särskilt sårbara i relation till tekniken. Detta handlar till stor del om användning av tekniken i sig, där icke-medierad interaktion och kommunikation betonas som särskilt viktig i de yngsta åren för barns utveckling:

Speciellt under sina tidiga år lär sig barn språk, samordning, sociala färdigheter och emotionell intelligens till stor del genom lek som inbegriper fysisk rörelse och direkt interaktion, ansikte mot ansikte med andra personer (s. 19).

Allmän kommentar 25 betonar att barn ska ges mer självständighet i den digitala miljön i takt med deras ålder och mognad:

Konventionsstaterna bör respektera barnets förmågor under utveckling som ett verktyg för deras uppbyggnad av kompetens, förståelse och handlingsmöjligheter. Den processen har särskild betydelse i den digitala miljön, där barn kan agera mer oberoende från övervakning av föräldrar och omvårdare. De risker och möjligheter som är förknippade med barns aktiviteter i den digitala miljön förändras beroende på ålder och utvecklingsstadium. (s. 4)

Även om de yngsta barnen lyfts fram i Allmän kommentar 25 som särskilt sårbara, är det inte tydligt framskrivet att äldre barn är mindre utsatta för risker. I citatet ovan står att risker (och möjligheter) förändras med barns ålder och utveckling. Barn oavsett ålder ska skyddas från riskerna i den digitala miljön, men de yngsta barnen ska skyddas särskilt från att ens träda in i den digitala miljön.

Barn med funktionsnedsättningar positioneras också som särskilt sårbara i relation till digital teknik (samtidigt som möjligheterna ses som särskilt viktiga för dessa barn):

Barn med funktionsnedsättningar kan vara mer utsatta för risker i den digitala miljön, bland annat näthat och -hot samt sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. Konventionsstaterna bör identifiera och hantera de risker som barn med funktionsnedsättningar ställs inför, och vidta åtgärder för att se till att den digitala miljön är säker för dem, men även motverka de fördomar som dessa barn möter och som kan leda till överbeskyddande eller utanförskap. (s. 16)

Det är alltså yngre barn samt barn med funktionsnedsättningar som positioneras som särskilt sårbara i relation till den digitala miljön. I positioneringen av olika grupper av barn, både i förhållande till risker och möjligheter, görs en generalisering. Till exempel uppmärksammas inte vikten av att beakta olikheter inom dessa grupper i förhållande till exempelvis diagnos, bakgrund eller digital kompetens. Därtill saknas ett genusperspektiv, även om flickor nämns en gång i texten i relation till den digitala klyftan.

Slutdiskussion: Barnets motsägelsefulla positionering

I detta kapitel har en analys av Allmän kommentar 25 genomförts för att bidra till att nyansera den dominerande samhälleliga riskdiskurs som finns kring barn och den digitala miljön, och peka på vikten av att se både möjligheter och risker. Samtidigt tillämpar analysen ett kritiskt perspektiv, där språket ses som ett uttryck för olika maktordningar som påverkar hur föreställningar om barnet och den digitala miljön skapas. Med en sådan utgångspunkt är det centralt att se Allmän kommentar 25 som en språklig konstruktion, det vill säga en produkt av en viss samhällelig kontext.

Den digitala miljön erbjuder enligt Allmän kommentar 25 en mängd olika möjligheter för barnet: tillgång till information, yttrandefrihet och deltagande, relationsskapande och identitetsutveckling, tillgång till utbildning samt kultur, fritid och

lek. Barnet har en tydlig aktörposition i förhållande till möjligheterna genom att direkta och indirekta citat används. Det är även möjligheterna med den digitala miljön som genomgående lyfts fram först i texten och som därmed hamnar i förgrunden, vilket kan tolkas som ett sätt att betona möjligheterna och motverka den ensidiga riskdiskursen. Detta kan också förstås i relation till barnkonventionens barnsyn, där barns egenmakt, agens och rätt till deltagande är central (FN, 1989).

Vid en närmare kritisk läsning, utifrån positioneringsteorin (van Langenhove och Harré, 1999), ser vi dock att det är den digitala miljön som positioneras som den primära aktören, som på olika sätt skapar möjligheter för barn. Det är således ett teknologisk-deterministiskt synsätt som framträder i texten, snarare än ett användarcentrerat synsätt där fokus ligger på hur människan formar och påverkar tekniken (Baym, 2015). Den digitala tekniken positioneras i högre grad som möjliggörare som skapar handlingsutrymme och ges därmed företräde, och därmed tonas barnets egen agens och kompetens ner. Bakom tekniken som möjliggör finns vuxenvärlden som indirekt har makt över barn. Detta resultat kan ses som problematiskt utifrån barnkonventionens grundläggande barnsyn som starkt betonar barns aktörskap, deltagande och egenmakt (FN, 1989).

Den genomförda textanalysen utifrån ett socialkonstruktivistiskt synsätt öppnar upp för kritiska ingångar för att gå bortom det uppenbara när den digitala miljöns möjligheter beskrivs. I vår studie förstås Allmän kommentar 25 som en språklig konstruktion, formad av en kulturellt framträdande förståelse av teknik som förmedlare av olika effekter på individ och samhälle, snarare än genomsyrat av ett barnrättsligt perspektiv där barnet är utgångspunkten för sin agens. Studiens resultat visar hur kritisk textanalys med hjälp av positioneringsteori är fruktbar för att blottlägga sociala konstruktioner och förgivettaganden och påvisa upprätthållandet av ojämlika maktförhållanden, även för ett policydokument som belyser möjligheter för barn i den digitala miljön.

Analysen visar att barn positioneras som rättighetsbärare som är i behov av beskydd i relation till risker. I Allmän kommentar 25 är de huvudsakliga riskerna skadligt innehåll, våld och övergrepp, reklam och marknadsföring, insamling av personuppgifter och automatiserade processer. I relation till dessa risker positioneras barn i en passiv mottagarroll och framställs som sårbara, även om detta attribut sällan explicit nämns i texten. Vår analys visar också att den digitala miljön inte positioneras som en aktör på samma sätt i relation till riskerna som till möjligheterna. I stället är det olika kategorier av vuxna i form av exempelvis konventionsstaterna och medieindustrin som positioneras med ett ansvar att säkerställa barns rättigheter. Detta kan också ses som ett sätt att balansera synen på risker och möjligheter i den digitala miljön och peka på möjligheter för förändring. Detta synsätt står i skarp kontrast till den riskdiskurs som gör sig gällande i den allmänna debatten, där vuxna arbetar för att avskärma barn från den digitala miljön.

I vår studie har vi även tittat på hur Allmän kommentar 25 positionerar olika grupper av barn i relation till riskerna och möjligheterna i den digitala miljön. Det är äldre barn, främst tonåringar, som ges en aktörposition. Detta kan ses i användningen av citat från

barn, där barn yngre än 9 år inte finns representerade alls och där enbart tonåringar tillåts träda fram i direkta citat. Här blir barnkonventionens formulering om hänsyn till barnets ålder och mognad tydlig. Den globala konsultation som gjordes i framtagande av Allmän kommentar 25 (5Rights Foundation, 2021) grundas på barn från 9 år och uppåt. Den globala konsultationen är ambitiös med barn från olika delar av världen, men frånvaron av de yngre barnen är förvånande. Även om barn under 9 år inte har deltagit nämner Allmän kommentar 25 dessa som särskilt sårbara i relation till digital teknik. Aktuell medieforskning inom området visar på små barns handlingskraft och digitala mediers betydelse för lärande (se till exempel Sundin, Sandberg och Sjöberg, 2025). Avsaknaden av yngre barns röster är en svaghet hos Allmän kommentar 25, eftersom riskdiskursen i samhället om barn och den digitala miljön i störst utsträckning fokuserar på de yngsta barnen.

Vi kan i analysen också se att barn med funktionsnedsättningar positioneras som i särskilt behov av att kunna ta tillvara möjligheterna i den digitala miljön, men också som särskilt sårbara. I positioneringen av olika grupper av barn, både i förhållande till risker och möjligheter, görs en generalisering där andra nyanser i relation till barns liv utelämnas. Barnkonventionens barnsyn där barnet är unikt men har likvärdiga rättigheter (Ponnert och Sonander, 2019) hamnar här i skymundan.

Analysen visar hur en komplex och delvis motsägelsefull bild av den moraliska ordningen framträder i Allmän kommentar 25. Å ena sidan positioneras olika grupper av vuxna, som FN:s barnrättskommitté, föräldrar och producenter – men även tekniken i sig – i en tydligare aktörposition än barn. Å andra sidan är det enbart barn som ges utrymme att framträda med egna röster, som utkräver vuxenvärldens agerande. MacKenzie (2024) menar att barns rättigheter innehåller olika typer av bias, som en konsekvens av att de är skrivna av vuxna. Detta kan vi se i analysen av Allmän kommentar 25, framför allt i valet att positionera den digitala miljön i en starkare aktörposition än barnen själva. Genom språkliga förändringar hade barn kunnat ges en tydligare roll som användare och uttolkare av den digitala miljön. Kvalitativa studier visar hur barn i sin användning av medier, likt vuxna, gör urval, tolkar och förhåller sig aktivt till medier (Martínez och Olsson, 2019; Sundin, Sandberg och Sjöberg, 2025).

Vår studie knyter an till tidigare studier om hur barn representeras i mediepolicy. Tidigare forskning visar att barn i policystudier ofta positioneras som offer och att en riskdiskurs dominerar (t.ex. Himma-Kadakas och Tenor, 2023; Njagi, 2023). Våra resultat bidrar till forskningsfältet genom att visa på en större komplexitet i hur barn positioneras inom ramen för mediepolicy, där barnet inte främst positioneras som offer inom ramen för en riskdiskurs utan även skrivs fram inom ramen för en deltagar- och rättighetsdiskurs som en kompetent individ med aktörskap i den digitala miljön. Trots detta nyanserade perspektiv kunde vi se att barn, jämfört med både tekniken och vuxna mänskliga aktörer, tillskrivs en lägre grad av agens i Allmän kommentar 25.

Studiens socialkonstruktivistiska perspektiv visar att den allmänna kommentaren inte har lyckats undgå dominerande samhälleliga riskdiskurser kring barn, barndom och

digital teknik. Detta visar på behovet av ett kritiskt perspektiv i forskning och utbildning om barns rättigheter och medier, och även i framtagandet av den typen av policydokument.

Tabeller

Tabell 1. Möjligheter i den digitala miljön i Allmän kommentar 25.

Typ av möjlighet	Beskrivning	Direkta och indirekta citat från barn
Information	Internet ger tillgång till relevant och global information från olika källor. Hälsoinformation lyfts fram som ett särskilt viktigt område. Information anpassat för barn i olika åldrar betonas som viktigt.	<p>”Genom digital teknik kan vi få information från hela världen” (s. 1)</p> <p>”Barn berättade att de värdesatte möjligheten att söka på internet efter information och stöd avseende hälsa och välmående, såsom fysisk, psykisk, sexuell och reproduktiv hälsa, pubertet, sexualitet och befruktning.” (s. 16)</p>
Yttrandefrihet och deltagande	Internet ger möjligheter för barn att göra sina röster hörda, bli delaktiga och påverka, från lokal till global nivå.	<p>”Barnen berättade att den digitala miljön gav dem ytterst viktiga möjligheter att göra sina röster hörda i frågor som berörde dem.” (s. 3)</p> <p>”Barn berättade att den digitala miljön erbjöd betydande möjligheter för dem att uttrycka sina idéer, tankar och politiska åsikter.” (s. 10)</p>
Sociala relationer och identitet	Internet ger möjlighet att utforska sin identitet och hitta personer med gemensamma intressen, och möjliggör sammanslutningar. Digitala medier ger möjligheten att upprätthålla och utveckla relationer med vänner och familj.	<p>”[Digital teknik] har fått mig att lära känna viktiga perspektiv på hur jag identifierar mig”. (s. 1)</p> <p>”Barn berättade att den digitala miljön försåg dem med uppskattade möjligheter att träffas, utbyta och diskutera med likasinnade, beslutsfattare och andra som delade deras intressen.” (s. 11)</p>
Utbildning	Digital teknik ger möjligheter till utbildning i olika kontexter, både informell och formell utbildning.	”Barn lyfte fram den digitala teknikens betydelse för att förbättra deras tillgång till utbildning samt för att stödja lärandet och deltagandet i fritidsaktiviteter.” (s. 17)
Kultur, fritid och lek	Internet ger möjlighet till kultur, meningsfull fritid och lek.	”Barn i alla åldrar berättade att de fann nöje, intresse och avkoppling i att sysselsätta sig med ett brett spektrum av digitala produkter och tjänster som de själva valde, men att de oroade sig över att vuxna kanske inte förstod betydelsen av digital lek och hur den skulle kunna ske i gemenskap med vänner.” (s. 18)

Tabell 2. Risker i den digitala miljön i Allmän kommentar 25.

Typ av risk	Beskrivning	Direkta och indirekta citat från barn
Skadligt innehåll	Desinformation. Våldsamt, pornografiskt, könsstereotyp och rasistiskt innehåll.	”Vi skulle vilja att myndigheter, teknikföretag och lärare hjälper oss hantera opålitlig information på internet.” (s. 1)
Våld och övergrepp	Här ingår olika typer av våld, hot, hat, utnyttjande, trakasserier, övergrepp och hatmeddelanden. Även sexuellt utnyttjande och främjande av livsfarligt beteende.	Inga citat.
Reklam och marknadsföring	Reklam och marknadsföring som till exempel inte är tydligt markerad samt innehåller stereotyper.	Inga citat.
Insamling av personuppgifter	Insamling och behandling av personuppgifter utan tillräckligt skydd eller medgivande kränker barns integritet. Denna risk hänger ihop med andra risker, som reklam och marknadsföring.	”Jag skulle vilja veta klart och tydligt vad som egentligen händer med uppgifter om mig ... Varför ska de samlas in? Hur samlas de in?; 'Jag är ... oroad över att mina uppgifter sprids.'” (s. 1)
Automatiserade processer	Kan bidra till filtrering av information och hindra barns fria åsiktsbildning. Denna risk hänger ihop med andra risker, som reklam och marknadsföring.	Inga citat.

Referenser

- Barlebo Wenneberg, S. (2001). Socialkonstruktivism – positioner, problem och perspektiv. Liber.
- Baym, N. (2015). Personal connections in the digital age. Polity Press.
- Boréus, K. & Bergström, G. (2018). Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys. Studentlitteratur.
- Bourdieu, P. & Thompson, J. B. (1991). Language and symbolic power. Harvard University Press.
- 5Rights Foundation (2021). Our rights in a digital world. A snapshot of children’s views from around the world. <https://5rightsfoundation.com/resource/our-rights-in-a-digital-world-snapshot/>
- FN (1948). Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna. <https://fn.se/wp-content/uploads/2016/07/Allmanforklaringomdemanskligarattigheterna.pdf>
- FN (1989). Barnkonventionen. <https://unicef.se/rapporter-och-publikationer/barnkonventionen>
- FN (2021). Allmän kommentar nr 25 om barnets rättigheter i relation till den digitala miljön. <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/barnkonventionen/allman-kommentarer/allman-kommentar-25-svenska.pdf>
- Folkhälsomyndigheten (2024). Rekommendationer för barns och ungas digitala medieanvändning. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/201463a976054dde8ad7aa8a47861c0a/rekommendationer-digitala-medier-barns-ungas-medieanvandning.pdf>
- Gee, J. P. (2011). An introduction to discourse analysis: theory and method. Routledge.
- Harré, R. & van Langenhove, L. (1999). The Dynamics of Social Episodes. I Harré, R. & van Langenhove, L. (Red.), Positioning theory: moral contexts of intentional action (s. 1–13). Blackwell.

- Himma-Kadakas, M. & Tenor, C. (2023). Children and adolescents as news sources: research brief on voice and agency of minors in Swedish and Estonian journalistic regulative documents. *Journal of Children and Media*, 17(1), 87–96.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17482798.2022.2127818>
- James, A., Jenks, C. & Prout, A. (1998). *Theorizing childhood*. Polity Press.
- Livingstone, S. & Third, A. (2017). Children and young people's rights in the digital age: An emerging agenda. *New media & Society*, 19(5), 657–670.
<https://doi.org/10.1177/1461444816686318>
- Livingstone, S., Third, A. & Lansdown, G. (2024). Children vs adults: negotiating UNCRC General comment No. 25 on children's rights in the digital environment. I Puppis, M., Mansell, R. & Van den Bulck, H. (Red.), *Handbook of media and communication governance* (s 414-428). Edward Elgar Publishing Ltd.
- Martínez, C. (2016). 'They are totally unfiltered': Constructions of the child audience among Swedish advertising producers. *Television & New Media*, 17(7), 612–628.
<https://doi.org/10.1177/1527476416637676>
- Martínez, C. & Olsson, T. (2019). Making sense of YouTubers: how Swedish children construct and negotiate the YouTuber Misslisibell as a girl celebrity. *Journal of Children and Media*, 13(1), 36–52. <https://doi.org/10.1080/17482798.2018.1517656>
- Ponnert, L. & Sonander, A. (2019). Om barnkonventionen och dess utveckling i Sverige. I Ponnert, L. & Sonander, A. (Red.), *Perspektiv på barnkonventionen* (s. 35–60). Studentlitteratur.
- Njagi, J. (2023). Analysis of the constructions of children and the internet in Kenya and Ghana. *Journal of Children and Media*, 17(1), 55–74. <https://doi.org/10.1080/17482798.2022.2125994>
- Regeringskansliet (2025). Barnen i förskolan ska mötas av fler böcker och färre skärmar.
<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2025/02/barnen-i-forskolan-ska-motas-av-fler-bocker-och-farre-skarmar/>
- Sundin, E., Sandberg, H. & Sjöberg, U. (2025). Digital literacies among infants and toddlers: Everyday engagement of digital media in the home environment. *Journal of Early Childhood Literacy*, 25(3), 587–606. <https://doi.org/10.1177/14687984251350491>
- van Langenhove, L. & Harré, R. (1999). Introducing Positioning Theory. I Harré, R. & van Langenhove, L. (Red.). *Positioning theory: moral contexts of intentional action* (s. 14–31). Blackwell.